

Zorg en cultuur: cultuurdeelname van jongeren (2)

Dick van Zuilen De zorg om de cultuur in verstatelijkte vorm, dat wil zeggen de (elitaire) verbeelding van volks-, massa-, consumptie- en jeugdcultuur, vindt haar neerslag in het kunst- en (jeugd)cultuurbeleid van de overheid. Het jeugdbeleid kent twee algemene uitgangspunten: jeugdbeleid is het scheppen van voorwaarden voor de ontwikkeling van jeugdigen naar volwassenheid; daarbij hoort dat jeugdigen, al naar gelang de ontwikkeling, ten opzichte van volwassen burgers gelijkwaardig moeten kunnen *participeren* in de samenleving. Het jongerenbeleid is ondergebracht bij de Directie Jeugdbeleid en merkwaardigerwijs bij de Sectie Preventie.

In *Boekmancahier* 2 (1989) ben ik ingegaan op enkele cultuurpedagogische aspecten van cultuurdeelname van jongeren in Nederland. Aan de orde kwamen onder meer de jeugdbeleids campagne *Meer doen met cultuur* en enkele onderzoeken waarin de cultuurdeelname van jongeren centraal stond. Naar aanleiding van het onderzoek van Mieke de Waal over jongeren en de gevestigde kunst¹ stelde ik voor het onderzoek naar kunstdeelname van jongeren in een ander perspectief te plaatsen. Het accent komt dan te liggen op cultuuruitingen van jongeren waaraan zij veel tijd besteden en, niet te vergeten, veel plezier beleven.² Als voorbeeld van een dergelijke benadering wees ik op het onderzoeksproject van Paul Willis in Engeland. Inmiddels is dit project afgesloten en zijn er twee publikaties beschikbaar.³ In dit artikel wil ik eerst nog kort stilstaan bij de aanhoudende beleidszorg voor de cultuur. Vervolgens zal ik enige recente

jeugdonderzoeken over cultuurparticipatie aan de orde stellen en ingaan op enkele aspecten van het Engelse onderzoek van Paul Willis.

Jeugd- en cultuurbeleid

De zorg om de cultuur in verstatelijkte vorm, dat wil zeggen de (elitaire) verbeelding van volks-, massa-, consumptie-, en jeugdcultuur⁴, vindt haar neerslag in het kunst- en (jeugd)cultuurbeleid van de overheid. Het jeugdbeleid kent twee algemene uitgangspunten: jeugdbeleid is het scheppen van voorwaarden voor de ontwikkeling van jeugdigen naar volwassenheid; daarbij hoort dat jeugdigen, al naar gelang de ontwikkeling, ten opzichte van volwassen burgers *gelijkwaardig* moeten kunnen *participeren* in de samenleving.⁵ Het jongerenbeleid is ondergebracht bij de Directie Jeugdbeleid en merkwaardigerwijs bij de Sectie Preventie. Dit *preventieve* jeugdbeleid heeft onder meer tot doel de participatie aan kunst

en cultuur te bevorderen, waarbij de onderliggende gedachte is dat kunstconsumptie allerlei vermeende heilzame effecten heeft.⁶ Hoewel in het beleid vaak geen nadere omschrijving van kunst wordt gehanteerd en men zelfs vaak het woord cultuur hiervoor invult, blijkt uit de beleidsstukken dat het toch eigenlijk gaat om 'kunst' als evident begrip. Hierbij wordt impliciet gedacht aan het werk van erkende klassieke ofwel bekende moderne kunstenaars.⁷

Beleidsnota's staan vaak vol schone en goede voornemens met betrekking tot kunst en cultuur, maar uit onderzoekscijfers blijkt dat het slecht gesteld is met de cultuurdeelname van jongeren. En dit ondanks het feit dat tal van beleidsmedewerkers, politici en wetenschappers zich in toenemende mate met dit beleidsonderwerp bezighouden.

Kamphorst (1988) verzucht dat de hoeveelheid publikaties over kunst- en cultuurbeleid niets zegt over de werkelijke invloed van het beleid op de kunst en cultuur. Hij spreekt terecht over *de onmacht van het cultuurbeleid*. Op basis van een vergelijkend onderzoek in een aantal landen concludeert hij dat het kunst- en cultuurbezoek zich bij uitstek in zeer grote mate onafhankelijk van het kunst- en cultuurbeleid ontwikkelt.⁸

Deze conclusie geeft aanleiding tot twee vragen: in de eerste plaats de vraag welke andere factoren dan wel bepalend zijn, en de tweede vraag: wat moet er in het kunst- en cultuurbeleid veranderen om die doelstellingen te realiseren?⁹

Kamphorst ziet de opvoeding casu quo socialisatie in het primaire milieu als dé belangrijke determinant. Bevers voegt daaraan toe dat de culturele voorkeuren en het culturele gedrag sterk klassegebonden zijn en verankerd liggen in de mentaliteit en de levenswijze van mensen. Deze gegevens stellen grenzen aan de

mogelijkheden van cultuurspreiding en het daarop gerichte beleid.¹⁰

Uit recent jeugdonderzoek blijkt dat er ook nog andere factoren een belangrijke rol spelen, namelijk 'het onder elkaar zijn' van jongeren zelf.¹¹

Onderzoek naar cultuurdeelname van jongeren in Nederland

In de afgelopen periode werden er weer verschillende studies toegevoegd aan de reeks van onderzoek naar cultuurdeelname. In het 'officiële' (bedoeld wordt van overheidswege) onderzoek wordt het culturele gedrag op drie manieren verzameld en gemeten:

1. De survey-onderzoeken naar de leefsituatie van de Nederlandse bevolking door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
2. De instellingenstatistiek van het CBS geeft jaarlijkse rapporten uit van podiumgezelschappen, musea en culturele accommodaties betreffende hun bezoekerscijfers.
3. Het publieksonderzoek dat zich beperkt tot bezoekers van een bepaalde voorstelling of manifestatie.¹²

In dit onderzoek wordt ook aandacht besteed aan de cultuurparticipatie van jongeren. Het probleem is echter dat er slechts een beperkt aantal vragen zijn opgenomen over hun specifieke culturele gedrag en in de regel zijn deze vragen te globaal.¹³

Veel onderzoek naar cultuurdeelname van jongeren wordt ingegeven door belangen die samenhangen met de opvoedingssituatie in arbeidersmilieus. Deze jongeren behoren tot de groepen van potentiële niet-deelnemers, de bevordering van cultuurdeelname moet afwijkend gedrag voorkomen dan wel sublimeren.

In het commerciële jeugdonderzoek naar cultuurdeelname worden jongeren als consument bijzonder serieus genomen. Niet alleen internationaal, maar ook nationaal is in de loop van de tijd een onderzoekstak ontwikkeld naar denken, doen en laten van de Nederlandse jeugd.¹⁴

Vanaf de jaren zeventig tot op heden verschijnt in ons land bijvoorbeeld twee keer per jaar het *Nationaal onderzoek jongerenbladen* (NOJ), een groots opgezette analyse van de leesgewoonten, activiteiten, koop- en bezitpatronen en wensen van de Nederlandse jeugd van zes tot en met negentien jaar. In het *Nationaal onderzoek jongerenbladen* van 1989 wordt niet alleen in kaart gebracht wie welke bladen leest, maar men becijfert wat jongeren verdienen, sparen en waar ze zich in hun vrije tijd (inclusief cultuurdeelname) mee bezighouden. Ook het vijfjaarlijkse onderzoek van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) komt met uitermate belangwekkende resultaten over bestedingspatronen, inkomstenbronnen, tijdsbesteding en toekomstverwachtingen van leerlingen in het voortgezet onderwijs.¹⁵ Uit deze onderzoeken blijkt dat jongeren in hun culturele gedrag vooral uithuizig zijn. Ze bezoeken veel cafés, snackbars, discotheken, en bioscopen. Ze hebben minder belangstelling voor cursussen, politiek, verenigings- en vrijwilligerswerk. De media thuis spelen een grote rol: televisie kijken, populaire muziek beluisteren vormen twee van hun belangrijkste bezigheden. Over het algemeen genomen besteden jongeren minder tijd aan de gedrukte media, vooral kranten lezen blijkt weinig populair. Voorts blijkt uit deze onderzoeken dat vrienden- en vriendinnengroepen, sport, knutselen, sleutelen en expressieve hobby's grote populariteit genieten.

In de meeste jeugdonderzoeken wordt slechts zijdelings aandacht besteed aan

kunstdeelname. Het onderzoek naar jeugd gaat meestal over de algemene leefsituatie als gezin, onderwijs, arbeid, vrije tijd en de informele netwerken van jongeren. Dit is niet zo vreemd aangezien het onderzoek veelal is ingegeven door socialisatiebelangen. In het jeugdonderzoek richt men zich van oudsher op de 'socialisatietrajecten', die jongeren moeten volgen en de daarbij optredende 'ontwikkelingstaken' en 'overgangssituaties' (*rites de passage*).¹⁶ Dit lijkt te veranderen.

De laatste jaren is er in opdracht van en ten behoeve van het jeugdbeleid onderzoek uitgevoerd dat enig inzicht in de cultuurdeelname van jongeren biedt. Het betreft onderzoek naar de cultuurdeelname in zowel smalle (kunst) als in brede (cultuur) zin. In het *Boekmancahier 2* (1989) ben ik reeds ingegaan op het onderzoek van Mieke de Waal *Daar ga je toch niet heen?*, een oriënterende studie over jongeren en de gevestigde kunst.¹⁷ Ik besprak dit onderzoek in het kader van het WVC-plan *Meer doen met cultuur*.

In datzelfde perspectief is ook onderzoek verricht door de Stichting Centrum voor Cultuurstudies (CVC) in opdracht van het ministerie van WVC, Directie Jeugdbeleid. Deze studie getiteld: *Cultuurdeelname van laag-opgeleide jongeren in Breda* is een vooronderzoek naar wat mavo- en lbo-jongeren doen, willen en kunnen op kunst- en cultuurgebied.

Naast dit onderzoek zal ik in dit artikel ook aandacht besteden aan twee jeugdonderzoeken, waarvan de resultaten van belang zijn voor het cultuurdeelnamebeleid.¹⁸

Het eerste is *Andere wereld: jongeren en vrije tijd* (Van der Bogt, 1990) en is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van WVC. Het tweede onderzoek is van het Nijmeegse Hoogveld Instituut, ook in opdracht van WVC, maar het is veel grootschaliger dan de eerste twee en heeft

betrekking op de leefsituatie van jongeren tussen de twaalf en eenentwintig jaar. In dit onderzoek met de titel *Jong zijn en volwassen worden in Nederland*¹⁹ worden gegevens gepresenteerd over het psychosociaal functioneren van jongeren in alledaagse situaties. Op basis van deze gegevens heeft het Hoogveld Instituut nog een deelrapport gepubliceerd onder de titel *Aspecten van mediagebruik en informatieverwervend gedrag van jongeren* (1989).

cultuurdeelname van jongeren in Breda

De auteurs Schouten en Vinken spreken over cultuurparticipatie als deelname aan culturele zaken als theater en schilderkunst, maar ook aan popmuziek en televisiekijken. Een wat verruimd cultuurbegrip dus. De deelname aan een sub- of jongerencultuur is volgens hen geen cultuurdeelname.²⁰

Zij onderscheiden traditioneel twee vormen van cultuurparticipatie, namelijk passief en actief. Actieve cultuurparticipatie ontstaat pas als men zelf daadwerkelijk vorm geeft, toneel speelt of muziek maakt. Deze indeling leidt tot de volgende drie categorieën vrijetijdsbesteding:

niet-culturele vrijetijdsbesteding,
passieve cultuurparticipatie en
actieve cultuurparticipatie.

Op basis van gestructureerde interviews bij negenendertig mavo- en lbo-jongeren van plusminus zestien, zeventien jaar kwamen de onderzoekers tot de volgende resultaten:

Niet-culturele vrijetijdsbesteding

	nooit % abs.	soms % abs.	vaak % abs.
In café of snackbar zitten	28 (11)	49 (19)	23 (9)
Op straat zijn met leeftijdgenoten	23 (9)	56 (22)	21 (8)
Wandelen	33 (13)	54 (21)	13 (5)
Vissen	85 (33)	15 (6)	0 (0)
Vrienden thuis bezoeken	3 (1)	33 (13)	64 (25)
Op straat voetballen e.d.	59 (23)	33 (13)	8 (3)
Fietsen of brommer rijden	15 (6)	16 (6)	69 (27)
Dansen in de disco	23 (9)	33 (13)	44 (17)
Knutselen of sleutelen	46 (18)	36 (14)	18 (7)
Sporten	15 (6)	36 (14)	49 (19)
Vrijwilligerswerk	69 (27)	21 (8)	10 (4)
Hobby uitoefenen	54 (21)	33 (13)	13 (5)
Familiebezoek	8 (3)	64 (25)	28 (11)

Passieve cultuurparticipatie

	nooit % abs.	soms % abs.	vaak % abs.
Bezoek aan toneel/ballet	69 (27)	28 (11)	3 (1)
Boeken lezen	10 (4)	54 (21)	36 (14)
Muziek draaien	0 (0)	23 (9)	77 (30)
Stripboeken lezen	23 (9)	64 (25)	13 (5)
Popconcert bezoeken	41 (16)	54 (21)	5 (2)
Circus bezoeken	80 (31)	20 (8)	0 (0)
Revue of show bezoeken	82 (32)	18 (7)	0 (0)
Klassiek concert bezoeken	95 (37)	2 (1)	3 (1)
Videofilms kijken	5 (2)	54 (21)	41 (16)
Bioscoop bezoeken	10 (4)	64 (25)	26 (10)
Tv-kijken	0 (0)	33 (13)	67 (26)
Bibliotheek of kunsttulleen bezoeken	36 (14)	49 (19)	15 (6)

Actieve cultuurparticipatie

	nooit % abs.	soms % abs.	vaak % abs.
Majoretten/drumband	90 (35)	8 (3)	2 (1)
Fotograferen/filmen	64 (25)	28 (11)	8 (3)
Handwerken	74 (29)	23 (9)	3 (1)
Tekenen en schilderen	51 (20)	33 (13)	16 (6)
Break-dancing	85 (33)	10 (4)	5 (2)
Zingen in een koor	95 (37)	3 (1)	2 (1)
Pottenbakken of beeldhouwen	100 (39)	0 (0)	0 (0)
Schrijven	28 (11)	39 (15)	33 (13)
Strips maken	90 (35)	10 (4)	0 (0)
Toneelspelen	80 (31)	18 (7)	2 (1)
Jazzballet/volks-/stijldansen	74 (29)	15 (6)	11 (4)
Sieraden maken	87 (34)	13 (5)	0 (0)

Jongeren besteden hun vrije tijd thuis vooral aan tv-kijken, muziek draaien en lezen. Wat wordt gelezen is niet onderzocht, maar uit ander onderzoek blijkt dat dit vooral sport, stripverhalen en advertenties zijn.²¹

Activiteiten buitenshuis ondernemen ze het liefst met vrienden en vriendinnen, ze hangen op straat rond of toeren met de brommer. Ook hier is uitgaan weer zeer populair en wel naar de bioscoop, het café of de disco. Concluderend stellen de auteurs dat er aan cultuur met een grote C dus weinig wordt gedaan (p. 45). Zij wijten dit aan: urbanisatiegraad, leeftijd, besteedbaar inkomen en onderwijsniveau. Vooral de factor van het 'persoonlijk in staat zijn' wordt toegeschreven aan de situatie thuis en op school.

andere wereld: jongeren en vrije tijd

Ter Bogt kiest voor een kleinschalige, kwalitatieve benadering: hij wil vooral de betekenissen achterhalen die jongeren aan vrije tijd geven. Als methode van dataverzameling is gekozen voor semi-gestructureerde interviews onder jongeren van zeventien tot negentien jaar. Deze 'contrastgroepen' - scholieren, werkenden en baanlozen - werden verder gespecificeerd naar sekse, opleidingsniveau, sociaal-economische status en geurbaniseerde setting.²² De scholieren waren allen afkomstig uit het vwo, terwijl de baanlozen en de werkenden allen een al dan niet afgemaakte lbo- of mavo-scholing achter de rug hadden. De resultaten van de vrije tijd van de drie groepen jongeren worden in de tabel op de volgende pagina weergegeven.

Zoals uit deze tabel blijkt, scoren uitgaan, sporten en omgaan met vrienden/vriendinnen het hoogst. Daarna komen het bezoek aan culturele evenementen - toneel, dans -,

expressieve hobby's - tekenen, schilderen, zingen, muziek maken, handwerken -, lezen en dan pas tv-kijken als de zaken die jongeren als groep veruit het belangrijkste achten bij de invulling van hun vrije tijd. Kunstbezoek wordt bepaald niet gezien als een statusverhogende activiteit. Ook blijkt een haast niet te overbruggen kloof tussen gevestigde kunst en de populaire, casu quo jeugdculturen van jongeren te bestaan.

Uitgaan staat voor een groot deel in het teken van vaste verkering krijgen. Sporten is voor jongens en meisjes aanvankelijk even belangrijk, maar zodra de meisjes in de puberteit zijn verliest de sport aan belang. Voor jongens blijft sport heel lang populair. Laaggeschoolde jongens zijn meer geïnteresseerd in voetbal, vechtsport en krachttraining, terwijl laaggeschoolde meisjes meer aan gymnastiek, dan wel turnen, aerobics en fitness doen.

Uit het onderzoek blijken alle pogingen om laaggeschoolde jongeren voor cultuur te interesseren tot mislukken gedoemd te zijn. Laaggeschoolden zijn 'met geen stok' naar theater, schouwburg of concertzaal te krijgen. Wel bestaat er belangstelling voor populaire artiesten als André van Duin of het Theater van de Lach. Dit blijkt ook uit de gegevens over de expressieve hobby's. Hoger-geschoolden spelen piano, terwijl lager-geschoolden knutselen aan hun brommer en schilderen staat tegenover breien. Volgens Ter Bogt hebben meisjes meer belangstelling voor cultuur dan jongens. Hoewel alle jongeren graag naar de bioscoop gaan, blijkt ook hier dat er hardnekkige smaakverschillen bestaan. Lager-geschoolde jongens gaan liever naar vechtsport- en actiefilms en meisjes zijn meer geïnteresseerd voor het romantische genre. Er wordt veel tijd aan televisiekijken besteed en wel omdat ze niets anders of iets beters te doen hebben. Dit heeft

Activiteit (in absolute getallen)						
	sm	wm	bm	sj	wj	bj
Uitgaan	5	8	6	5	8	6
Actieve en passieve sport	5	6	5	8	4	5
Vriend/vriendin(nen)	6	6	5	1	2	3
Cultuur en expressie	11	-	5	3	2	1
Lezen	7	4	7	4	-	-
Tv 3	3	3	1	6	4	-
Relatie	3	3	-	1	4	-
Niets/rust	-	2	-	2	2	4
Muziek luisteren/soundmix	-	-	-	4	4	1
Fietsen	-	1	2	2	1	1
Winkelen	-	3	2	-	-	-
Koken	-	-	4	-	-	1
Vereniging	3	-	1	1	-	-
Sleutelen	-	-	-	1	2	1
Rondhangen	-	-	-	-	3	2
Clubhuis	-	-	-	-	-	4
Bioscoop	2	-	2	-	-	-
Make-up	-	3	-	-	-	-
Werk zoeken	-	-	1	-	-	2
Kinderoppas	1	1	1	-	-	-
Zeilen/surfen	-	-	-	3	-	-
Paard/huisdieren	1	1	-	-	1	-
Wandelen	-	1	1	-	-	-
Camping	-	1	1	-	-	-
Bijscholing	-	-	2	-	-	-
Computer	-	-	-	2	-	-
Bouwdozen	-	-	-	2	-	-
Kaarten	-	-	1	1	1	-
Vissen	-	-	-	-	1	1
Anders	1	1	-	1	1	3

(sm = schoolmeisjes; wm = werkende meisjes; bm = baanloze meisjes; sj = schooljongens; wj = werkende jongens; bj = baanloze jongens)

vooral betrekking op jongeren zonder baan.²³ Ook de popmuziek als hét geluid van de jeugd speelt niet zo'n belangrijke rol als vaak gedacht wordt. Men beperkt zich tot de top-veertig en discomuziek.

Winkelen is een favoriete vrijetijdsactiviteit van laaggeschoolden en vooral bij meisjes. Ook hier blijkt weer dat tal van kledingstukken,

sieraden, sportartikelen, brommers et cetera gelden als het distinctiemiddel bij uitstek. Aan het slot van zijn boek construeert Ter Bogt een typologie van vrijetijdsstijlen;

- de cultuurgeïnteresseerden zijn vooral de hooggeschoolden jongens en meisjes, die sterk op culturele zaken gericht zijn en weinig op hebben met café, disco en sport.
- de thuisgeoriënteerden zijn de 'brave'

jongens en meisjes met een hobby en soms een tak van sport. Het zijn vooral veel meisjes en met name de baanlozen.

- de uitgaanders leven voor het weekeinde, veel vrienden en kennissen, café en disco staan centraal, inclusief de kleding, make-up.
- de extravert-actieven vertonen hetzelfde gedrag als de uitgaanders, maar verblijven bovendien vaker op het sportveld met de daarbij behorende activiteiten.

Ter Bogt lijkt nogal teleurgesteld over zijn onderzoek: de jongeren blijken grijs, saai en braaf te zijn, niet bijster interessant.²⁴

jong zijn en volwassen worden in Nederland

De uitgebreide probleemstelling van dit grootschalige onderzoek (vijfhonderd jongeren tussen de twaalf en eenentwintig jaar) luidt als volgt: 'Welke zijn - uitgaande van de subjectieve waarneming en zingeving - de kenmerken van de leefsituatie die binnen de leefwereld van jongeren van twaalf tot en met eenentwintig jaar te onderscheiden zijn; welke vormen van *coping-gedrag* (de wijze waarop jongeren zich in moeilijke situaties weten te handhaven²⁵) doen zich in deze leefsituatie voor, in het bijzonder toegespitst op bepaalde trajecten naar zelfstandigheid, respectievelijk volwassenheid die daarin doorlopen worden, en welke kenmerken van de persoon en de persoonlijkheid houden verband met zowel de wijze waarop die leefsituatie gepercipieerd en geïnterpreteerd wordt als met het daarin gemanifesteerde *coping-gedrag*, teneinde op grond van het een en ander meer inzicht te verwerven in de maatschappelijke positie en het maatschappelijk handelen van deze jongeren.'²⁶

De volgende tabel leidt tot de volgende top-tien van de vrijetijd: sporten, sociale activiteiten met vrienden, uitgaan, dansen, tv of video kijken, lezen, hobby's, muziek luisteren, de stad in, winkelen, luieren, niets doen, muziek maken.

In een apart deelrapport dat verscheen in opdracht van de Afdeling Jeugdinformatie van het ministerie van WVC gaan de onderzoekers in op gedetailleerde gegevens over de plaats van de massamedia (kranten, tijdschriften, boeken, tv en radio) in de 'leefwereld' van jongeren van twaalf tot en met eenentwintig jaar. De daar gepresenteerde resultaten geven primair informatie over de door jongeren subjectief ervaren ontvangst van lees-, luister-, en kijkgedrag. De tv heeft verreweg de grootste invloed op jongeren. Zij kijken naar eigen zeggen 15,5 uur per week, vooral naar films en series. De jongeren blijken weinig aandacht te hebben voor programma's die gericht zijn op maatschappelijke oriëntatie en informatie. Hun voorkeur gaat vooral uit naar actie-, oorlogs-, misdaadprogramma's, dan wel naar de categorie liefde en romantiek. De belangstelling voor tv-nieuws en actualiteitenprogramma's is sterk afhankelijk van leeftijd, het opleidings- en culturele niveau.

Televisie heeft voor hen in hoofdzaak een recreatieve functie en ook dit geldt weer vooral voor de jongere en laag-opgeleide jeugd. Van de opinievormende programma's is het vooral Sonja Barend die het relatief goed doet.²⁷

Ook de radio voorziet primair in de behoefte van jongeren aan vermaak en ontspanning. Popmuziek en spelprogramma's zijn verreweg dominant.

Naast kijken en luisteren is lezen een derde vorm van cultuurdeelname. In het onderzoek zijn twee typen van informatiebronnen betrokken: enerzijds tijdschriften en kranten, anderzijds boeken en stripverhalen. Volgens de onderzoekers is er sprake van een harde kern van circa 10 procent van de jongeren die niet via het gedrukte woord bereikbaar is.

Ongeveer driekwart van de onderzochte jeugd leest regelmatig weekbladen en andere tijdschriften, waarbij opvalt dat meisjes dit vaker doen dan jongens. Specifieke op bepaalde

Vrijtijdsbesteding van jongeren, de rangordening op grond van de vermelde percentages (R1) en op grond van de vraag waaraan de meeste tijd besteed wordt (R2).

	abs	pers %	antw %	R1	R2
Muziek luisteren	126	25,3	6,8	7	4
Muziek maken	51	10,2	2,8	10	9
Sporten	293	58,8	15,9	1	1
Naar sport kijken	12	2,4	0,7	24,5	28
Sociale act. familie	31	6,2	1,7	12	23
Sociale act. vrienden	189	38,0	10,4	2	2
Uitgaan, dansen, feesten	177	35,5	9,6	3	6
Bioscoopbezoek	26	5,2	1,4	16	25,5
Schouwburg, pop/klassiek concert	6	1,2	0,3	28	25,5
De stad in, winkelen	83	16,7	4,5	8	19
Buiten zomaar rondhangen	16	3,2	0,9	20	22
Wandelen, fietsen	34	6,8	1,8	11	16
Buitenspel	23	4,6	1,2	17	14
Met dieren bezig zijn	21	4,2	1,1	19	19
Hobby's	137	27,5	7,4	6	8
Werken	30	6,0	1,6	13,5	13
Lezen	158	31,7	8,7	5	5
Tv, video kijken	161	32,3	8,8	4	3
Spelletjes binnen	30	6,0	1,6	13,5	21
Luieren, niets doen	71	14,3	3,7	9	12
Klusjes rond/in huis doen	30	6,0	1,6	13,5	15
Studeren, huiswerk maken	15	3,0	0,8	22	10
Kleding ontwerpen, maken	16	3,2	0,9	20	11
Dagtochten, vakantie act.	22	4,4	1,2	18	28,5
Samenzijn, act. met partner	12	2,4	0,7	24,5	7
Huishoudelijk werk	16	3,2	0,9	20	17
Dansles, ballet	7	1,4	0,4	27	19
Auto/brommer rijden	11	2,2	0,6	26	25,5
Overige antwoorden	37	7,4	2,0	-	-
Totaal	369,3	100			
Absoluut	498	1841			

interesse gerichte periodieken worden minder vaak gelezen dan werd gedacht: muziek (19 procent), hobby (17 procent), sport (10 procent), mode (6 procent), en nog eens 16 procent leest regelmatig strips, terwijl 7 à 8 procent regelmatig vak- en opiniebladen ter hand neemt. De onderzoekers concluderen dat net als

bij de audiovisuele media de indeling in recreatief en informatief de belangrijkste motivatie is voor het lezen.²⁸

Enkele concluderende opmerkingen
Wat opvalt in bovenstaande studies is de verontrusting van de onderzoekers. Kunst

wordt verdrongen door populaire cultuur en kijktijd verdringt leestijd. Ook termen als ongeïnteresseerd, gebrek aan belangstelling, materialistisch et cetera geven aan hoe de onderzoekers over cultuurdeelname denken. Dit komt vooral naar voren bij de conclusies van Schouten cum suis en Ter Bogt. In het onderzoek van het Hoogveld Instituut lijkt men op dit punt wat voorzichtiger. Bij de cijfers moet men rekening houden met de specifieke situatie waarin jongeren vandaag de dag verkeren. Het uitgebreide socialisatietraject dat zij moeten doorlopen maakt dat niet alles routinematig verloopt en dat nog veel geleerd moet worden en een vaste plaats moet krijgen. De onderzoeker acht zijn bevindingen vooral van belang voor hen die zich bezighouden met het beleid rond informatievoorziening en voorlichting. Jongeren zijn in de media geïnteresseerd, waarbij vermaak op de eerste plaats staat en informatie op een goede tweede.²⁹

Schouten cum suis wijst ook op de media als instrument om de cultuurparticipatie te bevorderen. Volgens hen is vooral bij de televisie de Veronica Omroeporganisatie de aangewezen instantie om jongeren te betrekken bij kunst en cultuur. Ook wijzen zij op de mogelijkheden van tienertoervakanties.³⁰ Toch moet ook volgens hen in de eerste plaats gedacht worden aan scholing en vorming in het onderwijs.

Ter Bogt is uitermate pessimistisch; in zijn optiek zijn jongeren 'geestloos materialistisch dus oninteressant'. Toch plaatst hij in zijn hoofdstuk 'Beleidsaanbevelingen voor een echte vrijetijd' een aantal opmerkingen die hout snijden voor het beleid met betrekking tot cultuurdeelname. In het onderwijs bestaat ten aanzien van de kunstzinnige vakken een instrumentele houding. De esthetische vorming wordt vooral gekoppeld aan de gevestigde kunst. Dit dient volgens hem te worden losgelaten en vervangen te worden door

creatieve vorming in de meest brede zin des woords.³¹

De praktijk leert dat deze beleidsaanbeveling nog steeds niet serieus wordt genomen. Ook in Engeland niet, vandaar het pleidooi van Paul Willis voor een andere aanpak van de bevordering van cultuurdeelname.

Onderzoek naar cultuurdeelname van jongeren in Engeland

Niet alleen in ons land, maar ook in Engeland is de belangstelling voor de bevordering van de cultuurdeelname groeiende. In Engeland zijn vooral de relatie jongeren en populaire cultuur belangrijke aandachtspunten. In *Cultuurdeelname van jongeren in Nederland*³² wees ik op een onderzoek dat door Paul Willis is gedaan naar de culturele activiteiten van jongeren. De resultaten van dit onderzoek zijn onlangs verschenen in twee interessante bundels. Beide studies doen verslag van een uitgebreid onderzoek dat in 1987 is gestart in opdracht van de Gulbenkian Foundation.³³ Het is uitgevoerd onder leiding van Paul Willis, voormalig medewerker van het Center for Contemporary Cultural Studies³⁴ en is een voortzetting van een eerder onderzoek van de Gulbenkian Foundation: *The arts in schools* (1987). In Willis' onderzoek ligt het accent op de creatieve activiteiten van jongeren buiten schoolverband. De onderzoeksgroep bestond uit jongeren in de leeftijdsgroep die omschreven kan worden als verlate teenagers en begin twintigers, voornamelijk arbeidersjongeren uit de buurt van Wolverhampton.

een andere benadering

Willis stelt vast dat de gevestigde, casu quo de traditionele kunst nauwelijks of geen deel uitmaakt van het dagelijkse leven van de jongeren.³⁵ Dat heeft als consequentie dat het tijd wordt dit gegeven te gebruiken voor het stellen van een aantal andersoortige vragen:

Niet hoe we de kunst naar de jongeren kunnen brengen, maar op welke wijze jongeren zelf reeds kunstenaars zijn van hun eigen leven. Niet vragen waarom hun cultuur niet is zoals de onze, maar hoe hun culturen eruitzien. En ook niet hoe we jongeren kunnen inspireren met kunst; maar hoe we de reeds aanwezige culturele energie kunnen versterken.

Met deze verbreding van het kunstbegrip wil Willis laten zien dat het leven van jongeren vol zit met expressie-, teken- en symboolsystemen die de moeite waard zijn, en dat deze uitdrukkingsmiddelen belangrijke elementen zijn voor de identiteitsontwikkeling van jongeren. ‘Young people are all the time expressing, or struggling to express, something of their own - or hoped for - *cultural significance*.’³⁶

Dit moet het uitgangspunt worden voor cultuurpedagogisch beleid en niet de poging om de drempels voor museumbezoek te verlagen, dan wel over te gaan tot de verstrekking van goedkope kaartjes voor de opera.³⁷

Met bovenstaande cultuurpolitieke opvatting zit Willis midden in de discussie over democratisering van de kunst en cultuurspreiding. Volgens hem ligt de meeste kans van slagen in een benadering die de creatieve ervaringen en activiteiten van jongeren opspoort, serieus neemt en ondersteunt. Gedacht wordt daarbij aan tal van activiteiten, uitdrukkingsvormen en communicatiepatronen die jongeren belangrijk vinden zoals: popmuziek, mode, kamerinrichting, de rituelen rond romantiek en verkering, opmaakgedrag, (sub)culturele groepsstijlen, het gebruik van tijdschriften, radio en televisie et cetera. Een verschuiving van kunst naar de gewone cultuur van het alledaagse leven, de grens tussen wat wel en wat niet dient te worden vastgesteld. Wat nodig is is een visie ‘which accepts a continuum of

expressive forms, practices, resources and materials through which the young symbolically portray their meanings, which they press into play as symbolic languages for the expression and formation of their identities’.³⁸

Deze opvatting is min of meer een omdraaiing van de traditionele benadering, waarbij gesteld wordt dat deelname aan ‘kunst’ ‘cultuur’ (voor weinigen) produceert. Volgens Willis leert een vergelijkende of historische beschouwing dat in verschillende culturen nu eenmaal verschillende kunsten geproduceerd worden. Dit nu is een aspect waar men zich vandaag aan de dag weinig aan gelegen laat liggen. Vandaar zijn voorstel om dit besef in het centrum van het jeugdbeleidsdebat te plaatsen: ‘We need to say again that cultures are intertwined with, and produce, every form of art, only a small part of which is ever recognised as “Art”’.³⁹

Jeugd tussen massa- en consumptie-cultuur

De auteur realiseert zich terdege dat dit brede cultuurbegrip onder de huidige omstandigheden wordt getypeerd met termen als ‘massacultuur’ en ‘jeugd(sub)cultuur’. Beide fenomenen worden beschreven als problematisch, pathologisch afwijkend gedrag, lawaaiig en lastig et cetera. Het gaat daarbij over de exploitatie, degradatie of vervanging van de echte cultuur.

Willis bevestigt dat de meeste van de gewone culturele ervaringen van jongeren plaatsvinden onder invloed van de commercie. De cultuurindustrie voorziet in een uitgebreide goederenmarkt, uiteenlopend van liedjes tot kleding, films en programma’s, die op tal van manieren de jeugd tracht te bereiken en verleiden tot aankoop, zonder dat daarbij educatieve motieven een rol spelen. De jeugdcultuur is sedert geruime tijd niet voor

niets een uitgebreid gebied voor markt-onderzoek. In dat onderzoek wordt veel geld geïnvesteerd om de wensen en de verlangens van jongeren in kaart te brengen. Jongeren kunnen jaarlijks immers zo’n vijf à zes miljard pond vrij besteden. De gebruikelijke conclusie die meestal hieruit getrokken wordt, is dat jongeren gemanipuleerd en gedomineerd worden door de commerciële cultuur. Willis deelt deze opvatting niet. Marketing-specialisten en jeugdmarkten doen hun uiterste best om met jongeren mee te groeien, maar de markt is anarchistisch. De doelgroep kiest steeds voor andere, nieuwere *appeals*, deze rusteloosheid is onvoorspelbaar en nauwelijks adequaat te voorspellen. Uit dit gegeven mag niet de conclusie getrokken worden dat jongeren die niet geïnteresseerd zijn in kunst, zich automatisch overleveren aan de massacultuur. De cultuurindustrie kan men ook zien als een specifieke sfeer met tal van symbolische bronnen, waarin en waaruit jeugdervaring, identiteit en uitdrukkingsvormen creatief worden ingekleed.⁴⁰

Voor jongeren vormt de cultuurindustrie geen probleem. Integendeel, zij vormt voor velen een bevrijdende factor, een uitbreiding van de culturele sfeer. In feite spelen jongeren volgens Willis een heel belangrijke rol in de vormgeving van de contouren van de commerciële cultuur. Een rol die hun niet toebedeeld is, zo niet verboden in de officiële cultuur (onderwijs, literatuur, de kunsten). In de officiële cultuur vormt de combinatie van klasse, elite en privileges, en niet te vergeten de staat, krachten die jongeren maar al te vaak voorstellen als onmondig.

De symbolische creativiteit van jongeren

Voor de jeugd vormt de commercie dus geen probleem, integendeel, de markt ‘defines the geography of young people’s culture. It is *that*

world which they are taken over, transforming, and turning into real youth art.’ (cursivering - dvz).⁴¹

De omvattende term die Willis hierbij munt is *symbolic creativity*, als een noodzakelijke bezigheid die jongeren dagelijks moeten ondernemen om tot zin- en betekenisgeving te komen. Ze bestaat uit de volgende basiscomponenten:

1. taal als praktijk/oefening en symbolische bron; een primair communicatie-instrument.
2. het actieve lichaam als praktijk/oefening en symbolische bron.
3. drama als praktijk/oefening en symbolische bron (rollen, rituelen, performances). Een omvangrijk gebied voor verbale en non-verbale communicatie: dans, zang, grappen, verhalen et cetera.
4. de symbolische creativiteit die bestaat uit de produktie van nieuwe betekenissen.⁴²

Deze activiteiten brengen achtereenvolgens tot stand: produktie en reproductie van individuele identiteit, wie en wat ben ik en wat kan ik worden? Symbolisch werk en creativiteit plaatst identiteit in een groter geheel; symbolisch werk en vooral de creativiteit bevorderen en bevestigen het idee van de eigen vitale capaciteit.

Cultureel overleven

Dit ‘werk’ is volgens Willis een kwestie van cultureel overleven in een tijd van modernisering, secularisering, consumentisme, individualisering, decollectivering, verzwakking van respect voor autoriteit, nieuwe technologieën voor produktie en distributie. Vooral op het culturele niveau worden niet slechts de produktieverhoudingen simpelweg door jongeren gereproduceerd. Interpretatie, symbolische actie en creativiteit zijn een deel van het consumeren. Om de term symbolische actie meer inhoud te geven stelt Willis voor de term *grounded aesthetics* te gebruiken. ‘This is the creative element in a

process whereby meanings are attributed to symbols and practices are selected, reselected, highlighted and recomposed. It resonates further appropriated and particularized meaning.⁴³ Hij gebruikt hier evenals Ter Bogt de term *esthetica* met opzet. Hij wil deze term niet verbinden met schoonheid als de kwaliteit van dingen, maar als de kwaliteit van levende, symbolische activiteiten van jongeren.

Het kunst- en cultuurbeleid: enige concluderende opmerkingen

De cultuurproducten en de cultuuruitingen van jongeren staan niet op zichzelf, maar dienen begrepen te worden tegen de sociale en historische achtergronden waarin zij leven, en in relatie gebracht te worden met de kwaliteitsmaatstaven en kwaliteitsstandaarden van de cultuurpolitiek. Wat Willis wil laten zien is dat hedendaagse jongeren als cultuurproducent en consument zich niet veel aantrekken van de geldende kwaliteitsstandaarden van de verfijnde cultuur. In hun keuze voor kleding, de inrichting van hun kamers, hun wandversieringen, hun televisie- en muziekamusement komt een eigen smaak te voorschijn die geïnterpreteerd kan worden als een direct oordeel over de cultuur waarin zij leven. De beschrijving van de eigen smaken, voorkeuren en stijlen van jongeren is daarom alles behalve vrijblijvend. Willis' interpretatie daarvan in termen van symbolische creativiteit en *grounded aesthetics* is eigenlijk niet meer, maar ook niet minder dan een pleidooi voor aandacht voor de eigen kwaliteitstandaarden van jongeren. Willis' beweringen dat jongeren allesbehalve passieve dragers zijn van de populaire cultuur, zullen vooral door de vertegenwoordigers van de gevestigde kunst worden tegengesproken. Zijn interpretatie van symbolische creativiteit en *grounded aesthetics* zal worden afgedaan als romanticisme en het verwijt oproepen dat hij de

gehele sociale praktijk in zijn cultuurbegrip laat opgaan. Ook zal hij veel aanmerkingen krijgen op de kwaliteit van de cultuurproductie van jongeren. Immers, vanuit cultuurpolitieke ideeën wordt telkens geprobeerd de populaire culturen van jongeren onder controle te krijgen en ze te verheffen volgens de maatstaven van de elitecultuur.

In ons land vindt Willis een medestander in Wim Knulst, die ook constateert dat de populaire cultuur steeds wordt voorgesteld als dissonant. De populaire cultuur zou een vulgaire zijweg zijn van de 'echte' cultuur. De stelling dat de kunsttraditie een afsplitsing vormt van de populaire cultuur als hoofdstroom, laat zich veel beter verdedigen. De populaire cultuur is een hoofdstroom die volgens Knulst - en Willis - de meest gepraktizeerde cultuurvorm onder de bevolking is gebleven.⁴⁴ Het onderzoek van Willis dient in deze context gelezen te worden: 'How can we further develop youth's creativity by freeing up access to the widest range of cultural items, resources and material?' (Willis, 1990, p. 68).

Met die conclusies zijn we ook weer terug bij de vraag naar de zorg om de cultuur. Er bestaan argumenten om te veronderstellen dat de culturele reproductie andere wegen volgt dan in het kunst- en cultuurbeleid worden voorgestaan. Daarmee zijn we weer aangeland bij de discussie over beschaving, veredeling en verheffing versus de vermaaks-, opwindings- en plezierprincipes. Beckers stelt vast dat de commerciële aanbieders van vrijetijds-diensten veel succesvoller zijn geweest in het bereiken van het publiek dan de staat in het mobiliseren van burgers. Naar zijn mening is dit succes mede te danken aan het feit dat de marktsector, anders dan de staat, *het plezier- en vermaakprincipe* heeft gehanteerd bij de exploitatie van menselijke behoeften.⁴⁵

Dit standpunt wordt echter maar door weinigen onderschreven. De dienaren van de zogenaamde legitieme kunst kijken neer op de culturele voorkeuren van jongeren. De aanhangers van populaire culturen leven in een culturele leegte. Vandaar de zendingsijver om hun canons van de esthetiek aan jongeren te slijten. Kunst moet het platte vermaak van jongeren en hun slechte smaak vervangen. Slechts enkelen verzetten zich tegen deze benadering en spreken over de codes van culturele communicatie die jongeren wel degelijk bezitten. Deze opmerkingen vallen binnen de context van het esthetisch relativisme en beogen het esthetisch pluralisme als beleidslijn van een duidelijke richting en inhoud te voorzien.

Willis benadrukt het feit dat er in het beleid rekening moet worden gehouden met de culturele achtergronden van de cultuurdeelnemers. Hij spreekt over *everyday aesthetics*. Hij opteert voor een informele benadering; er zijn immers al genoeg instituten op het gebied van de kunsten die er niet in slagen jongeren te bereiken. In essentie komt zijn betoog neer op de volgende redenering: beleidsmakers weten niet méér van stijl, mode, media en de muziekindustrie dan de jongeren zelf. Dit postinstitutionele scenario wordt voorzien van enige niet onbelangrijke kanttekeningen. Ten eerste erkent Willis de onvermijdelijkheid van het ontstaan van instituties. Waar hij tegen ageert is de macht en invloed van gevestigde instellingen. Het beleid dient open te staan voor 'vreemde' of 'andere' werkelijkheden, de reikwijdte van het cultuurbeleid wordt daardoor verrijkt.

De smaakculturen van jongeren kunnen gezien worden als *smaaktalen* en zijn, zoals de econoom Hans Abbing liet zien in zijn boek, 'polyglottisch'.⁴⁶ Het is deze *heteroglossia* die Willis voorstaat en als uitgangspunt ziet voor

Dick van Zuilen

werkte in 1991 bij de Vakgroep Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam

het kunst- en cultuurbeleid. De overleving van de cultuur is een zaak van meertaligheid, metaforisch besef en last but not least *grounded aesthetics* en daar is meer voor nodig dan alleen kunstzinnige vorming. Abbing wijst erop dat er naast de algemene cultuur zoiets bestaat als cultuurspecialismen, bestaand uit uiteenlopende kunsttalen. Sommige kunsttalen zijn algemeen bekend en maken deel uit van de algemene cultuur. Anderen zijn alleen bekend bij grotere of kleinere subgroepen. Abbing adstrueert dit aan de hand van een grafische voorstelling, een beeld van een bol met uitsteeksels. In het centrum van de bol denken we de kunsttalen die iedereen kent, in de uiterste punten de zeer gespecialiseerde kunsttalen, die slechts voor een handjevol specialisten toegankelijk zijn. Deelname aan een cultuurspecialisme kost moeite, de kunsttaal moet geleerd worden. Een deel van de kunsttaal wordt reeds aangetroffen in de algemene cultuur. Wil men deelnemen aan de cultuurspecialismen dan is daar tijd en moeite voor nodig. Volgens Abbing heeft niet iedereen er behoefte aan deel te nemen aan een kunstzinnig of sportief cultuurspecialisme, maar binnen *alle* sociale groepen zijn er grote subgroepen die energie steken in de 'actieve en passieve' deelname aan een cultuurspecialisme. Of het nu gaat om harmonie- en brassbandmuziek, koorzang, klassieke muziek, stripteekeningen, break-dancing, discodansen of biljarten, kick-boxen, tennis of squash, steeds wordt er via een enorme tijdsinvestering een hoge graad van perfectie nagestreefd, gekoppeld aan een vergaand onderscheidingsvermogen.⁴⁷ Dit gaat zeker op voor de cultuurdeelname van jongeren in deze tijd. De creatieve expressie van jongeren moet opnieuw op de cultuurpolitieke agenda.

Literatuur

- Abbing, H. (1989) *Een economie van de kunsten*. Groningen.
- Abma, R. (1986) ‘Cultuur en tegencultuur in het Nederlandse jeugdonderzoek’. In: *Beelden van jeugd*; M. Matthijssen e.a. (red.). Groningen.
- Beckers, T. en H. van der Poel (1990) *Vrijetijd tussen vorming en vermaak*. Leiden.
- Beckers, T. (1990) ‘De oprechte amateur: pleidooi voor de ware liefhebber’. In: *Kunsten en educatie*, jrg. 3, nr. 1, p. 19.
- Bevers, A.M. (1988) *In ons diaconale land: opstellen over cultuurspreiding*; Hans van Dulken e.a. (red.). Amsterdam: Boekmanstichting/Van Gennep.
- Bogt, T. ter (1990) *Andere wereld: jongeren en vrijetijd*. Amersfoort.
- CBS (1986) *Trends in de leefsituatie van de Nederlandse bevolking, 1974-1983*. 's-Gravenhage.
- CBS (1987) *Uitgaan 1984-1985*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij (CBS-publikaties).
- CBS (1988) ‘Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek 1987: kerncijfers’. In: *Sociaal-culturele berichten*, 1988-12. Voorburg.
- CBS (1989a) ‘Cultuurparticipatie’. In: *Sociaal-culturele berichten*, 1989-2; Voorburg/Heerlen.
- CBS (1989b) ‘Musea 1988’. In: *Sociaal-culturele berichten*, 1989-12. Voorburg/Heerlen.
- CBS (1989c) *Podiumkunsten 1987*. Voorburg.
- CBS (1989d) ‘Sociaal-culturele instellingen in 1986: arbeid, ontvangsten en lokatie’. In: *Sociaal-culturele berichten*, 1989-16. Voorburg.
- CBS (1989e) *De tijdsbesteding van de Nederlandse bevolking: kerncijfers 1987*. Voorburg/Heerlen.
- CBS (1989f) ‘Uitgaan 1988: voornaamste uitkomsten’. In: *Sociaal-culturele berichten*, 1989-3. Voorburg/Heerlen.
- CBS (1990a) ‘Doorlopend leefsituatie onderzoek: de leefsituatie van de Nederlandse bevolking, 1989’. In: *Jaarboek toerisme en vrijetijdsbesteding*. 's-Gravenhage: SDU (CBS-publikaties).
- CBS (1990b) *De Nederlandse jeugd en haar onderwijs 1987/’88*. 's-Gravenhage.
- CBS (1990c) *Jaarboek toerisme en vrijetijdsbesteding 1990*. 's-Gravenhage.
- CBS (1990d) *Statistisch jaarboek 1990*. 's-Gravenhage: SDU (CBS-publikaties).
- Cebuco (1988) *Nederlanders besteden hun tijd ... aan dagbladen, media, winkelen, uitgaan, vrije tijd, werken en studeren, onderweg zijn, huishouden en kinderen*. Amsterdam: Cebuco.
- Dam, C. ten (1990) ‘Jongens en meisjes in de disco: meer dan vermaak alleen’. In: *Jeugd en samenleving*, nr. 10, oktober.
- Ganzeboom, H. (1982) ‘Cultuurdeelname als verwerking van informatie of verwerving van status’. In: *Mens en Maatschappij*.
- Ganzeboom, H. (1988) *Leefstijlen in Nederland*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Ganzeboom, H. (1989) *Cultuurdeelname in Nederland*. Assen/Maastricht, 1989.
- Haanstra, Folkert en Jacob Oostwoud Wijdenes (1990) ‘Buitenschoolse kunstzinnige vorming: cijfers en ontbrekende cijfers’. In: *Kunsten & Educatie* 90/1.
- Intomart (1987) *Nationaal onderzoek jongerenbladen 1987*. Amstelveen: VNU Marktonderzoek.
- Intomart (1989) *Nationaal onderzoek jongerenbladen 1989*. Amstelveen: VNU Marktonderzoek.
- Knulst, Wim (1989) *Van vaudeville tot video: een empirisch-theoretische studie naar verschuivingen in het uitgaan en het gebruik van media sinds de jaren vijftig*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Knulst, Wim en Matthijs Kalmijn (met medewerking van Paul van Beek) (1988) *Van woord naar beeld?: onderzoek naar de verschuivingen in de tijdsbesteding aan de media in de periode 1975-1985*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP Cahier, nr. 66).
- Knulst, Wim en Leo Schoonderwoerd (1983) ‘Waar blijft de tijd: onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders’. In: *Sociale en Culturele Studies*, nr. 4.
- Linden, F.J. van der (1989) *Aspecten van mediagebruik en informatieverwervend gedrag van jongeren*. Nijmegen.
- Linden, F.J. van der en T.A. Dijkman (1989) *Jong zijn en volwassen worden in Nederland: een onderzoek naar het psychosociaal functioneren in alledaagse situaties van de Nederlandse jongeren tussen 12 en 21 jaar*. Nijmegen, Hoogveld Instituut.
- Loggem, D. van (1989) *Jeugd: een probleem van ouderen*. Baarn.
- Matthijssen, M. (red.) (1986) *Beelden van jeugd*. Groningen. Ministerie van WVC (1987) *Meer doen met cultuur*. Rijswijk: ministerie van WVC.
- Nibud (1984) *Scholierenonderzoek 1984: een eerste rapportage van de belangrijkste resultaten*. 's-Gravenhage.
- Nibud (1990) *Scholierenonderzoek 1990: een eerste rapportage van de belangrijkste resultaten*. 's-Gravenhage, 1990.
- NOS, afdeling Kijk- en Luisteronderzoek (1984) *Televisiekijkers en hun kijk op kunst*. Hilversum: NOS, afdeling Kijk- en Luisteronderzoek.
- Novum (1976) *Nationaal onderzoek jongerenbladen 1976*. Haarlem: Novum bv.
- Novum (1979) *Nationaal onderzoek jongerenbladen 1979*. Haarlem: Novum bv.
- Onderzoeksbureau Inter/View Nederland bv (1988) *Jeugd '87: levensstijlen en consumptiepatronen van jongeren van 12-24 jaar in 1987*. Amsterdam: Onderzoeksbureau Inter/View Nederland bv.
- Onderzoeksbureau Inter/View Nederland bv (1989) *Jeugd '89: levensstijlen en psychografische stijlen van jongeren; eerste resultaten*. Amsterdam: Onderzoeksbureau Inter/View Nederland bv., (concept).
- Schouten, R. e.a. (1989a) *Cultuurdeelname van laagopgeleide jongeren in Breda*. Alphen (NB).
- Schouten, R. e.a. (1989b) *De eerste generatie van de verzorgingsstaat*. Alphen (NB),.
- SCP (1985) *Jongeren in de jaren tachtig: een beschrijvende*

- studie naar maatschappelijke kenmerken en denkbelden van jongeren*. Rijswijk (SCP-cahier nr. 47).
- SCP (1988) *Sociaal en cultureel rapport 1988*. Rijswijk.
- SCP (1990) *Sociaal en cultureel rapport 1990*. Rijswijk.
- Sikkema, Paul (1988) *Jeugd Nu*. 's-Gravenhage: SDU.
- Waal, M. de (1989) *Daar ga je toch niet heen?: een oriënterende studie over jongeren en de gevestigde kunst*. Amsterdam.
- Willis, P. (1990a) *Common culture*. Milton Keynes.
- Willis, P. (1990b) *Moving culture*. Londen.
- Zuilen, D. van (1989) ‘Cultuurdeelname van jongeren in Nederland’. In: *Boekmancahier*, nr. 2.
- Zuilen, D. van (1990a) ‘Cultuurdeelname van jongeren in Zeeland’. In: *Cultureel jaarboek Zeeland*.
- Zuilen, D. van en P. van Praagh (1990b) *Jeugd als publiek: cultuurdeelname van jongeren in Nederland*. Amsterdam: UvA/CJP.

Noten

- M. de Waal (1989).
 - Zie: Theo Beckers en Hugo van der Poel (1990). Zie ook: Rudi Laermans (1990). *Leisure and the hedonistic life style: pleasure as a sociological problem* (Paper). Leuven.
 - Paul Willis (1990a en 1990b).
 - Vgl. Irene Cieraad (1988). *De elitaire verbeelding van volk en massa: een studie over cultuur*. Muiderberg.
 - Vgl. Ministerie van WVC (1988) *Het meerjarenprogramma jeugdbeleid*. Rijswijk.
 - Vgl. wat Hans Abbing daarover opmerkt in: Abbing (1989), p.76.
 - Vgl. Ministerie van WVC (1984) *Nota jeugdbeleid*, p. 21. Vergelijk ook Ministerie van WVC (1987). Vergelijk ook wat ik over de nota *Meer doen met cultuur* schreef in D. van Zuilen (1989).
 - Vgl. Teus J. Kamphorst (1988). ‘De onmacht van cultuurbeleid’. In: *Kunsten en educatie*, jrg. 1, nr. 3, p. 21.
 - Vgl. Kamphorst (1988), p. 22.
 - T. Bevers (1990). ‘Cultuurparticipatie: balans van beleid en onderzoek’. In: *Kunsten en Educatie*, jrg. 3, nr. 1, p. 36.
 - In bijna al het jeugdsociologische onderzoek wordt gewezen op de invloeden van het samen jong zijn op de cultuurdeelname in brede zin. Zie voor dit artikel vooral het onderzoek van: Van der Linden en Dijkman (1989) en Tom ter Bogt (1990).
 - Vergelijk Ton Bevers (1990). ‘Cultuurparticipatie: balans van beleid en onderzoek’. In: *Kunsten en Educatie*, nr. 1.
 - Vgl. SCP (1985); zie ook: Intomart Qualitatief (1989) *Cultuurparticipatie: een onderzoek naar cultuurdeelname van de Nederlandse bevolking*. Hilversum/Rijswijk: Intomart Qualitatief, in opdracht van WVC.
 - McCann Ericsson is een van de grotere marketingonderzoeksbureaus dat zowel in Duitsland als in ons land regelmatig veel aandacht besteedt aan jongeren via onderzoekssessies en panelonderzoek.
 - Naast deze twee meest bekende commerciële onderzoeksprojecten figureert momenteel ook het onderzoek van het onderzoeksbureau Inter/View. Dit bureau is in 1986 begonnen met een onderzoek onder duizend jongeren tussen de twaalf en vierentwintig jaar: ‘Jeugd '87’. In 1988 in boekvorm verschenen als *Jeugd Nu*. Het onderzoek is in 1988 herhaald en de onderzoeksresultaten zijn begin 1989 aan de toenmalige minister Brinkman overhandigd.
- Er is een fusie op komst tussen het NOJ- en het Inter/View jeugdonderzoek!
- Binnen dit ontwikkelingsproces laat zich een viertal belangrijke passages of trajecten onderscheiden die jongeren doorlopen in hun gang naar zelfstandigheid: a. de verwerving van zelfstandigheid in de sfeer van consumptie, vrijetijdsbesteding en relatievorming; b. afsluiting van de periode van scholing; c. het zich begeven op de arbeidsmarkt en de verwerving van een zelfstandig inkomen; d. het zoeken van zelfstandige huisvesting. Zie: SCP (1985), p. 5.
 - Vgl. D. van Zuilen (1989).
 - Een uitvoerige secundaire analyse van de laatste vijf jaar jeugdonderzoek met betrekking tot cultuurdeelname van jongeren vindt u in D. van Zuilen (1990).
 - Vgl. Frans J. van der Linden en Theo A. Dijkman (1989),.
 - Schouten e.a. (1989a), p. 4.
 - Vgl. de onderzoeken *Jeugd in Buytenweg* en *Meerzicht*. Beide Zoetermeer, december 1988.
 - Totaal achtentachtig jongeren: veertien baanloze jongens en veertien baanloze meisjes; vijftien werkende meisjes en vijftien werkende jongens en ten slotte vijftien schoolmeisjes en vijftien schooljongens. De helft komt uit Utrecht en de andere helft uit Culemborg.
 - Vgl. ook Ter Bogt (1990) in zijn samenvatting van zijn onderzoek in *Tijdschrift Jeugdonderzoek*, nr. 3, september, p. 5.
 - In zijn samenvatting in het Tijdschrift Jeugdonderzoek spreekt hij zelfs van ‘geestloos materialistisch en daarom zo oninteressant’, p. 8.
 - Coping is een specifieke vorm van psychosociaal functioneren die bij uitstek in het kader van de leefwereld van jongeren plaats vindt.
- Vgl. B. Telligen, en J.A.M. Winnubst. ‘Aspecten van coping’. In: *Tijdschrift gedrag en gezondheid*, jrg. 14, nr. 3, pp. 114-118.
- Zie: Frans J. van der Linden en T.A. Dijkman (1989), p. 51.
 - Vgl. Van der Linden (1989), pp. 21-43.
 - Vgl. Van der Linden (1989), pp. 50 e.v.
 - Zie de conclusies van Van der Linden (1989), p. 55.
 - Vgl. Schouten e.a. (1989a), p. 48.
 - Vgl. Ter Bogt (1990), p. 23.
 - Vgl. D. van Zuilen (1989).
 - The Gulbenkian Foundation stelt onder meer fondsen

- beschikbaar voor onderzoek naar kunsteducatie.
34. Zeer onlangs is er aan dit instituut een heel boek gewijd door de Australiër Graeme Turner. G. Turner (1990) *British cultural studies: an introduction*. Londen.
 35. De statistiekcijfers over cultuurdeelname komen in hoge mate overeen met die in ons land. Vgl. *Cultural trends*, 1989, nr. 2 van het Policy Studies Institute en die van het *General household survey*, 1987 (gepubliceerd januari 1990). Zie ook zijn eigen onderzoek: Paul Willis (1988). *The youth review*. Avebury, 1988.
 36. Zie: Paul Willis (1990a), p. 1.
 37. Idem, p. 10.
 38. Idem, p. 10.
 39. Idem, p. 11.
 40. Vgl. De Swaan (1990) in: Boekmancahier, nr. 6.
 41. Vgl. Willis (1990a), p. 12.
 42. Vgl. Willis (1990a), p. 11.
 43. Vgl. Willis (1990a), p. 21.
 44. Knulst (1984), p. 345.
 45. H. Beckers (1990). 'De oprechte amateur: pleidooi voor de ware liefhebber'. In: *Kunsten en Educatie*, nr. 1.
 46. Hans Abbing (1989).
 47. Vgl. Hans Abbing (1989), p. 57 e.v.

Bibliografische gegevens

Zuilen, D. van (1991) 'Zorg en cultuur: cultuurdeelname van jongeren (2)'. In: *Boekmancahier*, jrg. 3, nr. 7, 37-54.